

Az államosítást megelőző agrárviszonyok Sándortelkén

A bágyi vár nyugati előterében, egy völgykatlanban meghúzódó Sándortelke Udvarhelyszék egyik legkisebb falujaként van számon tartva. A település jelenkori agrárviszonyainak kutatása során kevés kilátással rendelkező falu képe rajzolódott ki. Rohamos lélekszámcsökkenés, illetve az aktív munkaerőt képező egyének előrehaladott életkora jellemzi a közösséget, így kevés esély mutatkozik az újjáéledésre.

A falu életében az utóbbi hét évtizedben lejátszódott jelentősebb agrár-események (ezek közül is a kollektivizálás) nyomán követésére – a terepmunkám során – egy rendkívül értékes forráshoz volt hozzáférésem. Kevés esetben nyílik lehetőség olyan számszerűsített adatsorok tanulmányozására, amelyek a kollektív gazdaság létesítésének folyamatát, valamint a beszolgáltatott ingó és ingatlan javak mennyiségét rögzítették. Az egykori téesz brigádos gondos ügyvitelének köszönhetően a téeszbe történő beszolgáltatási jegyzőkönyvek máig megőrződtek. Ily módon a XX. század derekán uralkodó agrárviszonyok számszerűsített keresztmetszete tárul a kutató elé. A nevezett forrásanyagot tekintve támpontnak, a benne foglalt adathalmazt értékesítve, a XX. század közepén fellelhető agrárviszonyok bemutatására vállalkozom.

A tervgazdálkodás bevezetésének időpontjáig a szóban forgó falu földműves társadalmát többgenerációs termelői hagyományoknak alárendelt parasztgazdaságok alkották. Kis területeken ugyan, de ésszerű gazdálkodást folytatva, a hármas határhasználatot követték. Kukoricát, búzát és burgonyát általában minden család termelt, a jobb minőségű termőföldeket pedig veteménytermesztésre hasznosították. A falu határának kétharmadát szántották, egy kis hányadát gyümölcsösként birtokolták. Telkeik többi részét, valamint a parlagon hagyott nyomásföldeket legeltetés céljából tartották fenn.

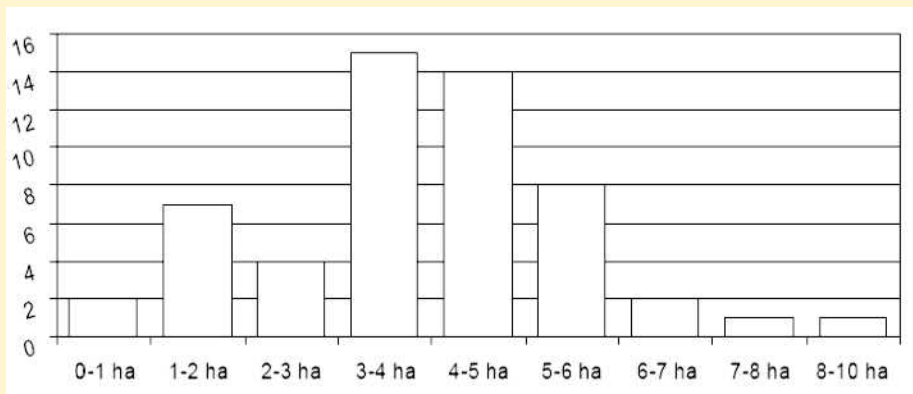
A termelői szuverenitás megszüntetését egyetlen család sem fogadta el, de a központi igazgatás törekvései végül eredményeseknek bizonyultak. A kultúrthonban megtartott „felvilágosító” gyűlések alkalmával igyekeztek kedvező belátásra bírni a tulajdonosokat, ha pedig szükség volt rá, az egyéni gyözködések módszerét alkalmazták. Az adminisztratív elit tevékenységének eredményes voltát igazolja első lépésben a társulás létrejötte, három év múlva (1961-ben) pedig a kollektív gazdaság megalakulása. A téesztagság elnyerése egy előre megszerkesztett tőpuskérvény kitöltése révén volt lehetséges. A családfő vagy a gazdaság vezetőjének aláírásával ellátott kérvé-

nyek az 1961. évi első hónaptól kezdődően vannak keltezve. Úgy tűnik, záros határidőn belül sikerült közösségi szintre terjeszteni a beszolgáltatásokat, hiszen az első negyedévben le is zárult a tagságfelvétel. A kollektív gazdaságba történő belépés alkalmából a gazda nevének és házszámának feltüntetése mellett iktatták az agrárterületek nagyságát, valamint a beszolgáltatott állatállományt és egyéb ingóságokat, feltüntetve a becsült összértéket. Továbbá olyan adatsorokat is rögzítettek, melyek segítségével egy keresztmetszetet kapunk Sándortelke lakosainak életkori és nemi megoszlásáról, a család-szerkezetről.

Társadalmi erőforrások tekintetében Sándortelke egy távlati kilátásokkal bíró közösségnek tűnt a XX. század közepén. Lehetséges aktív munkaerőként tekinthető a lakosok több mint kétharmada. 52 (29 fiú és 23 lány) kiskorúról van tudomásunk, a 65 évnél idősebb generációt mindössze 15 személy (7 férfi és 8 nő) alkotta. Az előző két generáció közötti 99 lakos (55 férfi és 44 nő) képezte a gazdaságok legfontosabb munkaerőjét. Ugyancsak közülük voltak megjelölve a beszolgáltató termelőegységek tulajdonosai is. Négy olyan család létezett a faluban, amelyek esetében a termelői tevékenység 65 évnél idősebb személyekre hárulhatott. Valójában mind a négy esetben birtokfelaprózásról beszélhetünk, hiszen annak ellenére, hogy különálló gazdaságokként vannak iktatva, gyakorlatilag a fiatalabb generáció képviselőivel egy házszám alatt tűnnek fel. Feltételezésemet az is bizonyítja, hogy az állatállomány a fiatalabb gazdák tulajdonaként szerepel, mi több, egyik esetben az idős gazda tulajdonaként mindössze 10 ár összterület van feltüntetve. Az egyazon háztartás, a követhető fiú–apa vagy vő–após viszony, valamint a birtokstruktúra, az állat- és szerszámállomány vizsgálása során 13 esetben dokumentálható a tudatos birtokaprózás. Mindössze az életkorra alapozva nem ítéhető meg pontosan, hogy hány esetben beszélhetünk háromgenerációs családról, de a taglalt 13 esetben bizonyítható a (legalább) három generáció egy fedél alatti léte, közös gazdálkodása.

Lakóház Sándortelkén
Fotó: Miklós Zoltán

A családok vagyonalapjait tekintve, nem jegyezhetőek éles különbségek. A legnagyobb értéket a föld képezte, de mivel igazi nagybirtokok nem voltak a faluban, így tetemesebb vagyonfelhalmozásra sem volt mód. Egyazon házsám alatt regisztrált három testvér birtokainak összterülete 12,76 hektár nagyságú volt. Őket a két családból álló, 10,97 hektáros összterületű termelőegység követte, majd egy 9,85 hektáros birtokkal rendelkező gazda következett. A tipikus birtoknagyság 3–5 hektár között ingadozott, mely területeken, ha szűkösen is, de a családok megtermelték a létfenntartáshoz szükséges javakat. Továbbá azon törvényszerűség látszik kirajzolódni, hogy a családok a birtokolt mezőgazdasági terület legalább 60%-át szántóföldként hasznosították. Néhány áras, esetleg néhány tízáras telket szinte mindenki gyümölcsösként tartott fenn, a birtokrész további 30%-a (kaszáló) az állatok élelmezésére szolgált.

A javak beszolgáltatásakor a családok számára lehetőség adódott egy szarvasmarha megtartására. Ezt a legtöbbben ki is használták, így két személy kivételével, akik 2 tehenet szolgáltattak be, a családok egy-egy szarvasmarhát – összesen 36 állatot – adtak át a tévesz tulajdonába. A lovak esetében sokkal szigorúbban jártak el, ugyanis a teljes fogatokat, azaz két-két állatot a lószerszámmal együtt kellett leadni. Faluszinten ez tíz lovas fogatot jelentett, amelyeket a nagyobb számú szarvasmarha fogatok egészítettek ki. Ha a két fenti számadatot összevetjük a szekerek számával (48), nyilvánvalóvá válik, hogy az igavonó állattal rendelkező családok mindenképpen a saját fogata könnyítette a termelőtevékenységet.

A gazdaságokban használt technológiai felszerelések arra engednek következtetni, hogy Sándortelke agrárter-

melői tevékenysége mélyen a hagyományokban gyökerezett. A szántást többnyire a saját fogatukkal végezték, hiszen ekével és taligával szinte minden család rendelkezett. Az előzőből 42, az utóbbiból 37 darabot szolgáltattak be. Borona sokkal kevesebb (26) került a kollektív tulajdonába, olyan felszerelés lévén, amelyet a termelőegységek kölcsönözni szoktak egymásnak, így érthető némely gazdaságból való hiányuk. A faluszinten mindössze 5 vetőgép léte viszont már azt bizonyítja, hogy a vetést sokan még kézzel végezték. Az emberi és állati munkaerő hasznosítására alapozott a legtöbb termelőegység. A föld előkészítésétől kezdődően a termény betakarításáig meghatározónak bizonyult a szegényes életvitelből fakadó, hagyományos munkavégzés. A kapálást is mindössze 6 db ügynevezett kapálógép könnyítette, a cséplés elvégzésére viszont már senkinek sem volt technikai felszerelése. A gabona megtisztításához használt trierből (szelelőrosta) kettő volt Sándortelkén. Érdekes módon egyik tulajdonos sem tartozott – helyi viszonylatban sem – a „nagygazdák” körébe.

A fenti ingóságok mellett még láncot, kötelet, jármot és szánt bocsátottak a kollektív gazdaság rendelkezésére. A legnagyobb értéket természetesen a föld jelentette, de az összérték mellett tételesen legtöbbször a szarvasmarha pénzbeli értéke volt feltüntetve. Ezek ára 1000–1500 lejre volt becsülve, egy esetben viszont 1800 lejre értékelték a beszolgáltattott tehenet. Összesen 56 termelőegység – közöttük a református egyházköztség is – 105.125 lej értékű beszolgáltattott javai alapozták meg a kollektív gazdaság vagyonát. Egy évvel később Sándortelke kollektív gazdaságát összevonták a szomszéd falu, Telekfalva téeszével. A maga 93 fő

Birtoknagyságok a kollektivizálás idején (1961-ben)

munkásával és egy brigádosával a termelőegység kis léptékűnek bizonyult. A település földrajzi fekvése miatt a lakosoknak kevés lehetőségük adódott más termelőágazatokban való elhelyezkedésre, így sok család számára továbbra is a mezőgazdaság – de ezúttal téesznapzámosként – képezte az egyedüli jövedelemforrást. A fiatal generációk számára ez az életforma nem képezett vonzóerőt. A továbbtanulás és az üzemi munkavállalás jelentette számukra az agráriumból kivezető utat. Nem csupán szám szerint csökkent a falu lakossága, de egyre jobban növekedett az átlagéletkor, s ezzel azonos időben nyilvánvalóvá vált a falu elöregedése.

A dekollektivizáció pillanatában egy tenni akaró, de többnyire tehetetlen faluközösségről beszélhetünk. A szocialista időszak teljesen aláásta és megsemmisítette az önellátó paraszti gazdálkodást. A mezőgazdaságra alapozó családi termelőegységek zöme az önellátásra szorítkozik, a pénzforgalom minimálisra csökkent, s legtöbbször a tejszarnok jelenti az egyedüli bevételi forrást. A kritikus gazdasági állapotok mellett Sándortelkén súlyos szociális gondok is felmerülnek. Az itt élő harminc lakos már nem tud közösséget alkotni, így mentális téren is válsághelyzet állhat elő. Statikai állapota miatt, a lelki gondozás helyszínéül szolgáló templom használhatatlanná vált, gyerekhány miatt évek óta szünetel az oktatás, az iskola egykori épülete gondatlanság miatt valósággal összeomlott. Egyetlen magánvállalkozó sincs a faluban, ugyanakkor kereskedő egység sem üzemel. A fogyasztást alapvetően a termelőképesség korlátozza, valamint azon tény, hogy nincs fiatal generáció, amely magasabb kulturális igényeket támasztana, és fokozottabb fogyasztási tendenciára készítené a közösséget. Fellendülésről tehát nem beszélhetünk, a közösség tagjai egyelőre a túlélési stratégiák érvényesítésére szorítkoznak.

Miklós Zoltán

